

דבריו של נשיא האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, פרופ' דוד הראל, בישיבת ועדת המדע והטכנולוגיה של הכנסת

בנושא "השלכת הרפורמה המשפטית על המחקר האקדמי והמו"פ בישראל"

20.3.2023

אדבר ללא מצגת, וללא נתונים, אבל מדם לבי. כמי שעומד בראש הגוף היחיד במדינה שהוא עצמאי לחלוטין, שאינו נתון למרותו של אף שר בממשלה, אך שאחת ממטלותיו על פי חוק הוא ייעוץ לממשלה ולמקבלי ההחלטות בכל הנוגע למדע ולתכנון מדעי, חובתי להשמיע כאן את הדברים החמורים הבאים בפתיחות ובבהירות, ללא מורא ובלי לעגל פינות.

יש באקדמיה חבר אחד או שניים שיתנגדו לדברים שאומר ולעובדה שאני אומר אותם בעודי בתפקיד הנשיא, אבל תחושתי היא שהרוב המוחלט של חברי האקדמיה נמצאים מאחוריי בעניין הזה.

ליבת העשייה שלנו באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים שזורה בקידום מעמדם של המחקר, החינוך, ההשכלה, החשיבה המדעית-ביקורתית והחתיירה הנחרצת לאמת בכל תחומי המדע והדעת: וכפי שעולה ממבנה האקדמיה מדובר כמובן במדעי הטבע ובמדעים המדויקים, אך במידה שווה לחלוטין גם במדעי הרוח ובמדעי החברה.

חברות וחברי ועדה יקרים, עתידנו כמדינה מודרנית בעלת ערכים נאותים ועמוד שדרה מוסרי נשען במידה רבה על חופש מחשבה וחופש ביטוי אקדמיים מוחלטים, על מחקר מתקדם ופתוח ועל הוראה מרחיבת דעת בכל המדעים כולם, על שוויון ללא פשרות, על ערכי חינוך וערכי תרבות בסיסיים, על ישר, יושרה וניקיון כפיים. וגם על הנגשת כל אלה לציבור הרחב.

ואכן, הודות לצירוף של איכות אנושית, חופש אקדמי והצלחה יוצאת דופן של החוקרים הישראלים בהשגת מענקי מחקר, ניצבת ישראל בחזית המחקר העולמי בתחומים רבים. תרומת המדע הישראלי לרווחתה ולחוסנה של החברה הישראלית – עצומה.

אך חשיבותם של המדע והדעת רחבה בהרבה. קיומה של קהילה אקדמית חופשית, תוססת ויוצרת הוא אחד האדנים שעליהם מתקיימת חברה מודרנית, שוחרת דעת וקדמה.

ובימים אלה, כאשר אנו בעיצומה של הפיכה משטרית בלתי נתפסת בעוצמתה, בפוטנציאל ההרס שבה ובמהירות התקדמותה, הדברים מקבלים פתאום תפנית קריטית ומדאיגה מאד מאד.

ההיסטוריה מלמדת שהפיכות כאלה מופנות כבר בראשית דרכן לחיסול האקדמיה, מתוך ידיעה שבכך יעזרו גם בחיסולם של ערכים ליברלים בסיסיים של חופש, זכויות אדם, שוויון ושלוש, ויגרמו לדיכויים של מוקדי המחשבה והיצירה המקרינים מתוך הקמפוסים על החברה כולה. ראו למשל את מה שקרה בהונגריה.

אחרים ידברו כאן על ההשפעות העקיפות של הפיכה: על הפגיעה הצפויה בהייטק ובכלכלה, ועל הדאגה העמוקה והמבוססת שיש לנו מבריחת מוחות ובריחת השקעות, מהקטנת שיתוף הפעולה עם מדענים בחו"ל ומהקטנת סך מענקי המחקר מקרנות בעולם הרחב. באופן כללי השאגה היא מהעתיד הצפוי למדע, לטכנולוגיה ולתרבות שלנו כאן, אם ישראל תהפוך לתואמת הונגריה ביחסה לחלק הקריטי הזה בזקיפות קומתה של המדינה ובחוסנה הלאומי.

לעומת זה, אני מבקש להתרכז בפעולות ישירות של הממשלה הנוכחית, כאלה שכבר ננקטו וכאלה שיש חשש כבד שיינקטו בקרוב.

שימו את לבכם לקלות שבה אפשר להשתלט כאן על תכניות הלימודים באוניברסיטאות ועל מימון ההשכלה הגבוהה, ולהשפיע באופן רחב גם על מינויים וקידומים אקדמיים. שהרי שר החינוך הוא העומד בראש המועצה להשכלה גבוהה, וכנגזרת מכך הוא גם אחראי ישירות על ות"ת.

תרגיל מחשבתי צנוע יביא גם להבנה שיהיה כדאי לאותם חברי הסגל האקדמי שיישאר ליישר קו ולהיות נאמנים לשלטון. ובמילה "יישאר" אני מתכוון לאלה שלא יוזזו ממקומם על ידי מובילי ההפיכה ושגם לא יעזבו את הארץ מיוזמתם. (בעניין האחרון ראו סקר חדש של האקדמיה הצעירה שעיקרה יוצגו כאן מיד).

ומכאן קצרה, מהירה וכואבת תהיה הנפילה של כל מה שנבנה בעולם המדע הישראלי ב-75 שנות קיומה. "אני מגזים" תגידו? "רואה שחורות?"

ובכן, שר החינוך כבר הוכיח שהוא אינו בוחל בטכניקת ההשתלטות העוינת. ראו את סיפור הספרייה הלאומית, אותה אני מכיר מקרוב, בזכות העובדה שנשיא האקדמיה הלאומית למדעים משמש גם כיושב ראש המועצה העליונה של הספרייה, כפי שנקבע בחוק הספרייה שהתקבל פה אחד בכנסת ב-2007.

ומדוע כך נקבע? בגלל שלמנחם יערי, לרות ארנון, לנילי כהן או לי יש עיניים יפות? או אולי בזכות העיניים היפות של נשיאים מוקדמים יותר – של מרטין בובר אולי? או של אהרן קציר, גרשום שלום או אפרים אורבך?

לא ולא!! הדבר נקבע כך מהסיבה הפשוטה שהמחוקק השפוי רצה לוודא שהספרייה הלאומית – אותה פנינה מדהימה של רוחה ואוצרות תרבותה של ישראל, בהדגש על אוצרות העם היהודי אך כזאת שכוללת גם אוצרות רבים של האסלאם והנצרות – תהיה א-פוליטית ועצמאית לחלוטין, בדיוק כפי שמצופה מהאקדמיה הלאומית למדעים, שאת החוק שלה חקקה כנסת שפויה לחלוטין ב-1961.

אדוני יושב הראש, ועדה יקרה, האם אתם באמת מודעים לעד כמה קרובה הייתה הספרייה הלאומית, אך לפני ימים מעטים, להיכנע להשתלטות עוינת סוחפת על ידי ממשלת ישראל, בהובלתו של שר החינוך? על פי התיקון שהוא הציע, ואף הצליח להעביר בכנסת, חברי הדירקטוריון כולם יפוטרו מידי, ובמקום המועצה יהיה זה הוא שימנה את הדירקטוריון הבא. ובכך תהיה לממשלה שליטה מלאה בכל פעולות הספרייה. זהו. הלכה העצמאות. הועמה הפנינה.

רק בזכות עבודת משא ומתן מתישה ומייגעת מול שר החינוך, ורוח גבית של לחצים אדירים מסופרים ויוצרים, מתורמים לספרייה, ומהנהלת האוניברסיטה העברית, הצלחנו להגיע עם השר ל"הסכמות" שהסירו את הסכנה המידית. אך גם עכשיו, מסרב השר להודות שהצעתו השערורייתית לתיקון חוק הספרייה ירדה מעל הפרק. הסכנה לא חלפה וחרב ההשתלטות עדיין מונפת מעל ראשנו.

ומי ערב לנו שלא רק מל"ג וות"ת נמצאות על כוונות מטוסו של שר החינוך, ושהוא אינו מתכנן יום אחד גם השתלטות על האקדמיה למדעים? לפני כשנה ביקרתי באקדמיה הלאומית הגרמנית ליאופולדינה בברלין, שם הראו לי איך הם התמודדו עם דרישת הנאצים בזמנם לזרוק מהאקדמיה את היהודים (וגם לא יהודים מתנגדי השלטון). את הפרטים תוכלו למצוא בעצמכם.

הנקודה היא שכאן העניין מאד פשוט. די אם יתוקן חוק האקדמיה למדעים, כך שלסעיף שקובע כי החברים באקדמיה "ייבחרו על ידי האקדמיה באסיפה הכללית" יתווספו שלוש מלים בלבד: "באישור שר החינוך". ואז כל חבר או חברה שייבחרו יצטרכו לעבור תחקיר ושימוע סטייל עודד גולדרייך (שאגב יושב כאן אתנו), ובזה בעצם ייגמר הסיפור.

ובעוד שאת פסלון פרס ישראל שהיה לי יכולתי לתת לעודד בזמנו, יש לי רק סיכת אקדמיה אחת, ולא אוכל להעניק סיכה לכל מי שיידחה מחברות באקדמיה על ידי השלטון...

אין לדעת אם כך אכן יקרה, אך מה שבטוח הוא שהמצב הולך והופך מדאיג מיום ליום.

כפי שאמרתי, אחרים ידברו כאן על מה שקורה ויקרה בעולם ההייטק, הכלכלה והטכנולוגיה כפועל יוצא מהמהפכה. אני התרכזתי בפחד ממה שעלול לקרות באופן ישיר על ידי הממשלה, ללא קשר ישיר עם הצד המשפטי. והדברים כלל ועיקר אינם הזויים או בלתי אפשריים.

אך תקווה חייבת להיות, וכשם שסוכלה המזימה בספרייה הלאומית, לפחות לעת עתה, אני מתחייב כאן ועכשיו להילחם בכל כוחי ובכל מאודי במה שעלול לבוא בעתיד.

ואדרבה, הלוואי – הלוואי – שאצא רואה שחורות. אהיה הראשון שיקפוץ משמחה על השולחן (לא מעבר לו כמו בוועדת החוקה...) אם הזוממים ירחקו ממוקדי החלטות והמזימות יתפוגגו.

תודה רבה!
פרופ' דוד הראל